

Recensio

Україна XVII ст. між Сходом та Заходом Європи.
Українсько-Італійський симпозиум. Матеріали (13-16/IX.1994 р.).
- К., 1996. - 600 с.

Ред.

Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник.

– Харків: Майдан, 1998. – С. 228-232.

При використанні матеріалів статті обов'язковим є посилання на її автора з повним бібліографічним описом видання, у якому опубліковано статтю. Дана електронна копія статті може бути скопійована, роздрукована і передана будь-якій особі без обмежень права користування за обов'язкової наявності першої (даної) сторінки з повним бібліографічним описом статті. При повторному розміщенні статті у мережі Інтернет обов'язковим є посилання на сайт Східного інституту українознавства імені Ковальських.

Адреса редакції:

Східний інститут українознавства імені Ковальських («Схід/Захід»), ауд. 4–87,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
пл. Свободи, 6,
Харків, 61077,
Україна.

E-mail: siu.kharkiv@gmail.com

Тел.: +38 057 705 26 30;
+38 096 1555 136

Веб-сайт: <http://keui.univer.kharkov.ua>

© Східний інститут українознавства імені Ковальських

© Автор статті

© Оригінал-макет та художнє оформлення – зазначене у бібліографічному описі видавництва

© Ідея та створення електронного архіву часопису – А. М. Домановський

Україна XVII ст. між Заходом та Сходом Європи. Українсько-італійський симпозіум. Матеріали (13—16/IX 1994 р.). — К., 1996. — 600 с.

Не минуло й двох років з часу проведення в Києві Першого українсько-італійського симпозіуму українознавців, присвяченого “довгому” для нашої історії XVII століттю, як його охайно, зі смаком оформлені матеріали, нарешті, побачили світ. Промайнуло ще якихось півтора роки, і вони потрапили до найстарішої на Наддніпрянщині університетської бібліотеки Харкова. Не знаємо, коли буде надруковано що рецензію, але дійде вона до читача не раніше, мабуть, 1999 року. Добре, що хоч у цьому столітті. Відтак, маємо можливість не просто ознайомити громадськість з цікавим за змістом, імпортантним за складом учасників збірником, а й спробувати оцінити його з відстані у п’ять років. Для епохи прискореного розвитку це, мабуть, немало.

Представницький характер, науковий рівень і громадсько-культурне значення матеріалів симпозіуму визначили не лише імена відомих у світі науковців з України, Італії, США (в їх числі — С.Грачотті, Я.Дашкевич, Д.Джирардо, Я.Ісаєвич, І.Ісиченко, Д.Наливайко, П.Охріменко, О.Прицак та багато інших), а й виступи Надзвичайного і Повноважного Посла Італійської Республіки в Україні д-ра В.Сурдо, промови Президента НАН України, академіка Б.Патона, голови Українського міжнародного комітету з питань науки і культури при НАН України, академіка Я.Яцківа.

Тематика вміщених у збірнику матеріалів доволі різноманітна. Вони охоплюють окремі аспекти української історії переважно XVII століття, зокрема політичні, дипломатичні, культурні, передусім літературні взаємини України з народами та країнами Західної Європи з особливим наголосом, що зрозуміло, на Італію. В полі зору учених перебували проблеми міжетнічного, міжконфесійного діалогу. На нашу думку, організатори симпозіуму та укладачі рецензованого збірника відчували певні труднощі з визначенням їхнього основного тематичного стрижня. Інакше важко пояснити відсутність серед публікацій матеріалів, присвячених історіографічній або економічній проблематиці. Деякі з представлених повідомлень виходять за хронологічні рамки XVII ст., що, у свою чергу, треба було пояснити.

Рецензувати кожну з надрукованих у збірнику статей немає потреби, тим більше, що частина з них уже відома читачеві з інших видань. Натомість

можна звернутися до деяких, важливих, на нашу думку, проблем, котрі потребують обговорення.

Місце України на карті світової цивілізації частенько визначається в залежності від її актуального політичного статусу та/або рівня національного розвитку. Щодо вітчизняного досвіду, то малоросійство настільки ж пов'язане з автономізмом та виключно проросійською орієнтацією, наскільки українство втілює в собі ідеї самостійництва та європоцентризму.

Декларування власної історико-культурної приналежності до Європи якщо не Західної, то принаймні до уявної Середньої або Середньо-Східної, завжди мало компенсаційний характер щодо народів, приречених на тривале існування між полюсами католицизму та православ'я, потужними сферами впливу Німеччини та Росії. Українне, периферійне самоусвідомлення при цьому нерідко знаходило відображення в претензіях на роль єдиного посередника між Заходом та Сходом або своєрідного форпосту, "antemurale" європейської культури.

Проблема культурної ідентичності України розглядалася учасниками симпозиуму з різних боків і вирішувалася ними також по-різному.

Професор С.Грачотті провів чимало аналогій в історичній долі України та Італії, зробивши оптимістичні висновки про те, що Україна сама по собі може розглядатися як модель Європи в мініатюрі і що без неї неможливо уявити культурну панораму Заходу /с. 1, 4, 9/.

Його американський колега професор Г.Грабович, аналізуючи "Вірші..." українського поета і поємиста початку XVII ст. К.Саковича, навпаки, схиляється до висновку, що західноєвропейська культурно-державницька традиція не прижилася на українському ґрунті. Згадана вище пам'ятка української культури, подібно до інших заявок України на присутність в західноєвропейському цивілізаційному просторі (Гадяцької унії 1658 р., Конституції П.Орлика 1710 р.), нагадують, говорячи словами академіка Ю.Шевельова, макети міст, котрі ніколи не були збудовані. Врешті архаїчний, але міцно скроєний київський "Синопис" ствердив приналежність України до візантійсько-східнослов'янського ареалу, поставивши хрест на європейській орієнтації поодиноких представників вузького прошарку освіченої верхівки суспільства.

Дискусії на тему культурної приналежності України XVI—XVII ст. прозвучали особливо яскраво у зв'язку з обговоренням проблеми Ренесансу на Україні. Питання про типологію так званих місцевих або регіональних Ренесансів давно вже обговорюється науковцями різних країн, але все ще за-

* Тут і надалі вказуються сторінки рецензованого видання.

лишається нерозв'язаним. В даному разі, однак, мова йшла про те, чи пережила українська культура власний, самостійний етап, аналогічний з Ренесансом у країнах Західної Європи, чи лише запозичувала його окремі елементи?

Так, одна з учасниць симпозіуму, проф. М.Кашуба вважає, що є всі підстави говорити про український Ренесанс як цілісну, своєрідну систему /с.265/. З нею не згодна О.Пахльовська, на думку якої Ренесансу в його західноєвропейській версії на Україні не було /с.102—103/. Таку ж думку обстоює і професор Г.Грабович /с.279—281, 289/. Компромісна точка зору, сформульована проф. С.Грачотті, полягає в тому, що заміняником Ренесансу в Україні, як і в інших частинах Східної Європи, стало Бароко /с.10—11/. Зрозуміло, що зазначена тема потребує подальшого всебічного дослідження.

Не менш важливим виглядає питання про характер та результати діалогу Заходу та Сходу в Україні XVII ст. Символічне значення Брестської церковної унії в цьому зв'язку цілком очевидне. Професор Д.Джіраудо, присвятивши свій виступ цій темі, дійшов висновків, що змушують замислитися. На думку вченого, папський престол і українська православна верхівка вкладали різний зміст в ідею єкуменічного порозуміння. Рим розглядав її лише як засіб навернення Москви до католицизму /с.83—84/, в той час, як українське духовенство домагалось рівноправних взаємин. Від себе додамо, що все це нагадує трьохсотрічні дебати навколо Березневих статей 1654 р., які й досі по-різному трактуються українською та російською сторонами. Приєднання чи возз'єднання? Мабуть, подібного питання не було б, якби взаємини України з іншими державами та народами не нагадували так часто стосунки бідних і хворих з дужими та багатими.

Продуктивність дискусій на тему "Україна між Заходом та Сходом Європи" була б значно вищою, якби їх учасники спробували більш чітко з'ясувати зміст понять "Сходу" та "Заходу". На жаль, цього не відбулося. В результаті не знайшли адекватного висвітлення: з одного боку — місце православної історико-культурної спадщини, українсько-російських взаємин, а з другого — характер і наслідки українсько-польських стосунків в українському культурному процесі.

У свою чергу, зазначена обставина ускладнює завдання кожного дослідника, який намагається усвідомити цілісність українського культурно-національного розвитку між Люблінською унією 1569 р. та Переяславською Радою 1654 р. Західні запозичення загрожували асиміляцією, східна традиція вела до стагнації. Розв'язати цю своєрідну квадратуру кола намагалися різні діячі вітчизняної історії. Досить згадати імена І.Потія, П.Могили, А.Киселя, Ю.Немирича, І.Виговського. Майже всі вони, зрештою, опинилися в ролі

“чужих серед своїх та своїх серед чужих”, приречені на нерозуміння та одинокість (хіба що за винятком П.Могили). Органічність і цілісність такої культури завжди викликає сумніви. Тому поряд з визначенням України як мосту між Сходом і Заходом в матеріалах збірника знайшла відображення і концепція “роздертого суспільства”, обґрунтована в останніх працях історика Н.Яковенко.

Суперечливість української культури XVII ст. знаходить своє продовження в суперечностях досліджень, присвячених їй сьогодні. Одним з прикладів цього може служити виступ відомого літературознавця О.Пахльовської. Авторка, здається, поділяє скептичне ставлення деяких своїх попередників до православно-візантійської культурної традиції та її ролі в історичному розвитку українського народу /с.85, 88—89, 96—97, 99/. Це не заважає їй підтримувати загально визнаний погляд на українську церкву як захисницю національних інтересів наприкінці XVI — на початку XVII ст. /с.92—93/. Але читач навряд чи зможе зрозуміти, яким же дивовижним чином “національно свідомо” церква перетворилася на “національно несвідому” в другій половині XVII ст. та ще й, згідно з волею автора, стала відповідальною за “тотальну” культурну інтеграцію країни до Російської імперії /с.94, 96/. При цьому православний клір примудрявся, всупереч “конфесійному догматизму”, цілком задовольняти духовні потреби своєї пастви, виховуючи “новий тип українського інтелігента” /с.100/.

Наведені вище пасажі можна пояснити хіба що безпосередністю та щирістю, з якою дослідниця сприймає на віру легенди на зразок того, що митрополит П.Могила, мовляв, благословив козаків на боротьбу за незалежну Україну /с.96/ або славнозвісну промову гетьмана І.Мазепи перед військом у 1708 р., насправді створену через сто років після його смерті /с.95/.

Ще один результат “східно-західного” діалогу — мова, яка давно вже отримала назву макаронічної (слово “спагеті” не хотілося б вживати з дипломатичних міркувань). Нехай відгукнеться читач, який зможе без словника перекласти слова: “дисгрегація”, “конотативність” і, на закуску, “софістиковані явища екстравертності”.

Деякі слова про роботу редакторів та упорядників збірника. Лише їхньою недбалістю можна пояснити прикрі випадки, коли назва виступу окремих учасників симпозіуму, заявлена в тексті, не співпадає з назвою того ж матеріалу в змісті /пор. с.1 і 136, 11 і 190, 298/. Читач навряд чи подякує за відсутність англійського чи українського резюме до цікавих, судячи з назви, виступів італійських учених Д.Каккало, Л.Кальві. Зрештою, невже не можна було зробити переклад коротенького виступу Надзвичайного і Повноважного Посла Італійської Республіки в Україні доктора В.Сурдо?

Залишаємо без коментарю довгий і абсолютно непотрібний перелік імен учасників симпозіуму та тем їхніх виступів, продубльованих у вступі. Але хотілося б зауважити, що солідний, академічний збірник навряд чи потребує самовпевнених і хвалькуватих заяв, які повинні переконати кожного в тому, що “вихід (!) матеріалів конференції збагатить українознавчу науку, відкриє їй нові горизонти” /с. VIII/.

З свого боку можемо лише привітати самий факт проведення наукової конференції подібного рівня та високо оцінити її результати. Вміщені в збірнику матеріали й справді стали помітним внеском у сучасне українознавство. Будемо сподіватися на продовження конструктивного діалогу між українськими та закордонними вченими і готові надати для цього сторінки нашого збірника.

Ред.